

פרק חמישי

שוויון משפטי וחברתי

הרוחות באספת החברים של המושב התלהטו, והטונים עלו. אלעד, יו"ר מזכירות המושב, ניסה להסביר את ההחלטה שעל הפרק – לפטור ממיסים את ותיקי היישוב. מולו עמדו נציגי התושבים הצעירים וטענו שמדובר בהחלטה לא שוויונית ולא הוגנת. אלעד השיב להם בתקיפות: 'ממתי שוויון זה ערך יהודי?'

כדי להכריע באופן מבוסס את המחלוקת במושב נעסוק בפרק זה בשוויון הזכויות המשפטיות והחברתיות בתורה.

א. הגדרת שוויון

הפילוסוף היווני אריסטו (אתיקה, מהדורת ניקומאכוס, בתרגום יוסף ג' ליבס, 1985) טען ששוויון פירושו: יחס שווה – לשווים. לכאורה מדובר בהגדרה פשוטה מאוד, ועל פיה מי שמפלה לרעה או לטובה אדם, אינו נוהג באופן שוויוני. אולם, עיון נוסף מלמד שהיישום של הגדרת שוויון איננו פשוט. לדוגמה, במדינת ישראל זכות ההצבעה לכנסת ניתנת רק למי שמעל גיל 18 שנים (סעיף 5 לחוק יסוד: הכנסת). האם חוק זה שוויוני? לכאורה לא, שהרי הוא מפלה לרעה מי שצעיר מהגיל שנקבע בחוק. אלא שאם נשוב להגדרה של אריסטו, הרי שהוא קבע ששוויון פירושו יחס שווה לשווים. ממילא, ניתן להבחין בין אנשים כאשר הם אינם שווים, אלא שונים. בהקשר הבחירות לכנסת, ההנחה היא שלאדם מעל גיל 18 שנים יש יותר שיקול דעת, כזה שנדרש לצורך הצבעה, מאשר למי שצעיר יותר.

האם זה אומר שהחלטה שמי ששער ראשו ג'ינג'י לא יוכל להצביע בבחירות תואמת את עקרון השוויון? התשובה לכך כמובן שלילית. אמנם, יש הבדל בין אנשים שצבע שער ראשם שונה, אולם, הבדל זה אינו קשור לעניין ההצבעה בבחירות. לסיכום, שוויון פירושו יחס שווה לאנשים שווים, ויחס שונה כאשר יש הבדל הנוגע לעניין (מה שמכונה גם: שונות רלבנטית). בעת השיבו על השאלה הבאה.

1) אילו מהחוקים הבאים תואמים את ערך השוויון, הסבירו את תשובתכם:

- א. חוק הקובע שרק עניים זכאים לקבל סיוע כספי מהמדינה.
- ב. חוק הקובע שרק מי שנולד בארץ רשאי לקבל רישיון נהיגה.

אחרי שהבנו מהו שוויון נלמד את המקורות ההלכתיים העוסקים בעניין זה.

ב. הכול שווים בפני החוק

בפסוקים רבים נאמר כי חוקי התורה חלים באופן שוויוני. להלן מספר דוגמאות, עיינו בהן והשיבו על השאלות הבאות.

שבר תחת שבר, עין תחת עין, שן תחת שן, כאשר יתן מום באדם כן יתן בו. ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת. משפט אחד יהיה לכם כגר כאזרח יהיה כי אני ה' אלהיכם.

ויקרא, כד, כ-כב

וכי יגור אתכם גר ועשה פסח לה', כחַקַת הפסח וכמשפטו כן יעשה, חַקָה אחת יהיה לכם ולגר ולאזרח הארץ.

במדבר, ט, יד

- 2) ציינו את לשון הפסוקים בהם נזכר שוויון וכתבו בין מי למי משווים הפסוקים.
- 3) באיזה עניין עוסק הפסוק הראשון (מספר ויקרא)?

גם **בגמרא** נאמר שחוקי התורה חלים באופן שוויוני על גברים ונשים. למדו את דברי הגמרא והשיבו על השאלה הבאה.

אמר רב יהודה אמר רב, וכן תנא דבי רבי ישמעאל, אמר קרא: "איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם" (במדבר ה, ו), השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשים שבתורה. דבי רבי אליעזר תנא, אמר קרא: "אשר תשים לפניהם", השוה הכתוב אשה לאיש לכל דינים (רש"י: לדיני ממון) שבתורה.

קידושין, לה ע"א

- 4) הסבירו בלשונכם את שני התחומים בהם יש שוויון בין גברים לנשים.

עד כה ראינו ביטוי לעקרון השוויון במצוות התורה. עיקרון זה חל גם על חוקי המלך והמדינה. על פי ההלכה יש תוקף לחוקי המיסים שמחוקק מלך, ויש חובה הלכתית לשלם מיסים. אך על חוקי המלך לעמוד בתנאים מסוימים. עיינו בדברי **הרמב"ם** והשיבו על השאלה שאחריהם.

כל דין שיחוקק אותו המלך לכלל, ולא יהיה לאדם אחד בפני עצמו – אינו גזל. וכל שיחוק מאיש זה בלבד, שלא כדת הידועה לכלל, אלא חמס את זה – הרי זה גזל.

רמב"ם, הלכות גזלה ואבדה, פרק ה, הלכה יד

- 5) על פי דברי הרמב"ם לאיזה חוק הנוגע למיסים יש תוקף הלכתי, ואיזה חוק אינו תקף, והוא בבחינת גזל של האזרחים?

בפרק הראשון למדנו כי גם לבני העיר יש סמכות לחוקק חוקים. עיינו בדבריו של **הרב אליעזר פאפו** (מחבר הספר פלא יועץ, בולגריה, תקופת האחרונים) על חוקים שחוקקו בני העיר והשיבו על השאלה.

לענין ההסכמות (=תקנות) ותקנות הקהל צריך כל אפיא (=הפנים, כלומר, האנשים) שוין, לא ישא פני דל ולא יהדר פני גדול, תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכולם.
פלא יועץ, ערך 'הסכמה'

6 בעל ה"פלא יועץ" קבע שעל תקנות להיות שוויוניות ואסור להפלות בין _____ לבין _____.

חוקי המלך והקהילה הם בעלי תוקף הלכתי רק אם הם חלים באופן שווה על כל האזרחים. מכאן, שעל פי ההלכה ערך השוויון מחייב, והוא תנאי לתוקפם של חוקים שבני אדם מחוקקים. כעת נבחן האם חוקי התורה עצמה הם שוויוניים.

ג. שוויון וסיוע לעניים ונזקקים

מקובל, למרות ערך השוויון, שיש יחס שונה בחוק לעניים ולנזקקים, למשל, עניים מקבלים קצבאות והנחות, שמי שאינו עני אינו זכאי להן. טעם הדבר הוא שיש הבדל בין עניים למי שאינם עניים שמצדיק יחס שונה.

למדו את דברי **מדרש ההלכה** הבאים, והשיבו על השאלה שאחריהם.

"לא תשא פני דל", שלא תאמר (=אם אתה דיין): 'עני הוא זה (=אחר מבעלי הדין), הואיל ואני (=הדיין) והעשיר הזה חייבים לפרנסו, אזכנו ונמצא (=העני) מתפרנס בנקיות (=בכבוד)'. לכך נאמר "לא תשא פני דל".

ספרא, קדושים, פרשה ב, פרק ד, אות ב

7 האם עוני מצדיק מתן עדיפות לעני בפסיקת הדין?
8 מדוע היה עולה על הדעת לתת לעני עדיפות?

למדו את הפסוקים הבאים, והשיבו על השאלות הבאות.

כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר ה' אלהיך נתן לך, לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ירך מאחיק האביון. כי פתח תפתח את ירך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו.

דברים, טו, ז-ח

9 על פי הפסוקים מי זכאי לקבל צדקה?

10 על פי הגדרת השוויון, מדוע אין משום חוסר שוויון בכך שלא כולם זכאים לקבל צדקה?

מהיחס לעניים במשפט ובדיני צדקה יש ללמוד שעל פי התורה, גם כאשר יש שוני בין אנשים, הוא מצדיק יחס שונה אך ורק בתחום הקשור לשוני ביניהם ("שונות רלבנטית"), ואין הוא מתיר יחס שונה בתחומים אחרים שאינם קשורים לשוני. ולכן, מצד אחד, אסור להפלות לטובה עני בדין, ומצד שני יש חובה להפלות עני לטובה ולתת לו צדקה.

ד. יחס מיוחד לכוהנים ומשמעותו

קבוצה נוספת שיש כלפיה יחס מיוחד היא הכוהנים. יחס זה בא לידי ביטוי הן בחובות מיוחדות המוטלות על הכוהנים, והן בזכויות מיוחדות המוענקות להם.

קראו את המקור הבא העוסק בדין ברכת כוהנים בתפילה והשיבו על השאלה הבאה.

בשחרית, במוסף, ובנעילה הכהנים נושאים את כפיהם.

רמב"ם, הלכות תפילה ונשיאת כפים, פרק יד, הלכה א

11) האם לדעתכם ברכת כוהנים היא זכות או חובה? נמקו את דעתכם.

למדו את המקור הבא, והשיבו על השאלה שאחריו.

כל כהן שנטמא למת... הרי זה לוקה.

רמב"ם, הלכות אבל, פרק ג, הלכה א

12) מהו עונשו של כהן שנטמא למת (שאינו קרוב משפחתו)?

13) האם מדובר על זכות או חובה? נמקו.

עיינו במקור הבא העוסק בזכויות של הכוהנים:

עשרים וארבע מתנות ניתנו לכהנים וכולן מפורשין בתורה... התרומה, ותרומת מעשר, והחלה ושלשתן קדש.

רמב"ם, הלכות ביכורים, פרק א, הלכה א והלכה ו

במקור מוזכרות שלוש מתנות שהכוהנים מקבלים (מתוך 24 מתנות בסך הכול). למשל, הכהן זכאים לקבל אחוז אחד (1%) מהיבול החקלאי (תרומת מעשר).

ראינו אם כן, שהתורה מטילה חובות מיוחדות ומעניקה זכויות מיוחדות לכוהנים. בתורה הוסבר מדוע דווקא כוהנים זכאים למתנות מיוחדות כך – מהו ההסבר?

ראשית דגנך תירשך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן לו. כי בו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך לעמד לשרת בשם ה' הוא ובניו כל הימים.

דברים, יח, ד-ה

14) מהי ההצדקה של האפליה של הכוהנים, לטובה ולרעה?

מהמקורות שראינו ניתן להסיק עקרונות יסודיים: עקרון השוויון הוא עיקרון חשוב בתורה עצמה, ושוויון פירושו יחס שווה לשווים. אולם, הקביעה מיהם השווים אינה נקבעת רק על פי מה שנראה לעין, אלא גם על פי הבחירה האלוקית. ממילא, אם הקב"ה בחר בכוהנים לעבודת המקדש, יש בכך הצדקה ליחס השונה כלפיהם. עיקרון זה, על פיו, תיתכן שונות בין אנשים שאינה נראית לעין, יסביר הלכות הנוגעות למעמד האישה ולמעמד הלא-יהודי, כפי שנראה בפרקים הבאים.

ה. סיכום

בפרק זה למדנו שבימינו פירוש המונח שוויון הוא יחס שווה לאנשים שווים. העמקנו והבנו כי גם מי שמאמץ את עקרון השוויון יכול לנהוג באופן לא שווה כלפי אנשים שיש ביניהם הבדלים הנוגעים לאותו עניין. למשל, יחס שונה לילדים ולמבוגרים בעניין זכות הצבעה בבחירות.

מעיון בהלכה למדנו כי עקרון השוויון חל על פי התורה גם על חוקים שמחוקק המלך וגם על חוקים שמחוקקת הקהילה, וכדי שהחוקים יהיו בעלי תוקף עליהם להיות שוויוניים. יתרה מזו, ממקורות בתורה שבכתב ושבועל פה עולה שגם חוקי התורה עצמם חלים באופן שוויוני במקרים רבים.

על רקע זה עיינו בסוגיית היחס לעניים ובסוגיית היחס לכהנים והסקנו כי ערך השוויון במשמעותו המקובלת קיים בתורה, כלומר, יחס שווה לשווים, ויחס שונה לשונים, ובלבד שהשונות שלהם נוגעת לעניין. ההבדל המשמעותי בין התפיסה של התורה לתפיסה המקובלת הוא בשאלה מה מוגדר כשונות. על פי התפיסה המקובלת, רק שונות הנראית לעין היא שונות, לעומת זאת, על פי התורה גם שונות שאינה נראית לעין, אלא תוצאה של בחירה אלוקית, היא בגדר שונות המצדיקה יחס שונה. לדוגמה, השונות בין כוהנים ומי שאינם כוהנים, השונות בין גברים לנשים, והשונות בין יהודים ולא-יהודים. בפרקים הבאים נעסוק במעמד האישה ובמעמדו של הלא-יהודי לאור עיקרון זה.

